

УДК 378.355 (477)

**ОБҐРУНТУВАННЯ КРИТЕРІЇВ, ПОКАЗНИКІВ ТА РІВНІВ СФОРМОВАНOSTI
СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ В
ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН**

Т.Л.Новікова

***Анотація.** У статті подано результати аналізу педагогічної літератури щодо сутності понять «критерії» та «показники». Обґрунтовано критерії (пізнавально-орієнтаційний, емоційно-мотиваційний, рефлексивно-діяльнісний), а також визначено показники та рівні сформованості соціокультурних цінностей у майбутніх офіцерів-прикордонників.*

***Ключові слова:** соціокультурні цінності, критерії сформованості, показники, рівні сформованості.*

***Аннотация.** В статье представлены результаты анализа педагогической литературы о сущности понятий «критерии» и «показатели». Обоснованы критерии (познавательнo-ориентационной, эмоциональнo-мотивационной, рефлексивно-деятельностной), а также определены показатели и уровни сформированности социокультурных ценностей у будущих офицеров-пограничников.*

***Ключевые слова:** социокультурные ценности, критерии сформированности, показатели, уровни сформированности.*

***Summary.** The article presents an analysis of educational literature on the nature of concepts «criteria» and «indicators». The criteria (cognitive-orientation, emotional and motivation, reflective and activity) and the indexes and levels of socio-cultural values in the future officers and border guards.*

***Keywords:** socio-cultural values, the criteria of formation, performance, levels of development.*

Постановка проблеми. Серед усього різноманіття питань, що їх досліджує психолого-педагогічна наука, феномен цінностей є найбільш суперечливим і неоднозначним. У літературі з цієї проблематики поняттю цінність, його сутності та змісту приділяється досить велика увага, хоча саме це поняття тлумачиться по-різному, залежно від підходів і концепцій. Відсутність єдності у підходах до трактування природи цінностей, а також недостатня обґрунтованість і аргументованість розроблених концепцій щодо їх розуміння визначають актуальність вивчення ціннісної проблематики.

Досліджуючи цінності, науковці зіткнулися з рядом труднощів не лише щодо теоретичного обґрунтування змісту і класифікації цінностей, але і при визначенні діагностичного виміру цього складного міждисциплінарного явища. Безпосередньо останній аспект цієї проблеми є актуальним для практичної діяльності.

Рівень сформованості та розвитку соціокультурних цінностей особистості можна визначити за результатами двох взаємозалежних процесів – діагностики і моніторингу. Діагностика – це встановлення, вивчення і оцінка тих властивостей, характеристик і ознак якості, що визначають стан об'єкта або явища та які необхідні для з'ясування причин цього стану (через визначення факторів, що сприяють або перешкоджають розвитку цієї якості). Ці властивості, характеристики та ознаки необхідні також для визначення потенційних можливостей впливу на цей стан, а також для передбачення відхилень за вибраними параметрами з метою прийняття обґрунтованих педагогічних дій і управлінських рішень» [1, с. 27].

Для вирішення поставленого завдання щодо визначення методів діагностики рівня сформованості сфери соціокультурних цінностей особистості передусім важливо мати чітко уявити структуру цінностей. Цікавою для нашого дослідження є структура, яку запропонував Б.Д.Паригін, визначивши чотири послідовні стадії в становленні цінностей:

- 1) знання, коли особистість отримує інформацію про зміст цінностей;
- 2) стереотип сприйняття, коли особистість емоційно-раціонально (позитивно або негативно) реагує на інформацію про цінності;
- 3) установка (чи переконання), коли ціннісні значення формують у людини готовність діяти;
- 4) мотивація, коли завдяки вольовому зусиллю готовність діяти перетворюється на саму дію.

Визначити рівні сформованості соціокультурних цінностей у майбутніх офіцерів-прикордонників можна за умови чітко визначеної критеріальної бази. Відповідно **мета статті** полягає у визначенні критеріїв та рівнів сформованості соціокультурних цінностей майбутніх офіцерів-прикордонників при викладанні гуманітарних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Поняття «критерій» у педагогічній науці розглядають як об'єктивну ознаку, за допомогою якої здійснюється порівняльна оцінка досліджуваного явища, ступеня розвитку його у різних осіб або сукупність таких якостей явища, що відображають його суттєві характеристики та які можна оцінити [2, с.35]. У науково-педагогічній літературі критерій визначено як найзагальнішу сутнісну ознаку, на основі якої здійснюють оцінку, порівняння реальних педагогічних явищ, при цьому ступінь вияву, якісна сформованість, визначеність критерію виражаються в конкретних показниках, які характеризуються, у свою чергу, рядом ознак [3, с. 93].

Окремі автори пропонують під час дослідження певного феномену розглядати його окремі компоненти, кожний з яких представлений специфічними ознаками, що в сукупності характеризують необхідне явище. На думку Л.Путляєвої, роль критерію полягає в оцінюванні досліджуваного явища та тих змін, які відбулися з розвитком окремих складових чи особистості загалом в результаті експериментального навчання та виокремлених педагогічних умов, за яких прийнята гіпотеза відповідає чи не відповідає результатам експерименту [4, с.37]. Під час цілеспрямованого формування якостей особистості можуть відбуватися як якісні, так і кількісні зміни. Для вияву таких змін при організації педагогічного експерименту слід використовувати комплекс дієвих методів. Одним із таких методів є метод кваліметрії (метод кількісного оцінювання), який допомагає формалізувати якісні характеристики відповідних явищ і процесів через їх розподіл на простіші, а також визначити їх нормативний чи стандартний перебіг через систему критеріїв – показників діяльності (розвитку) творчого процесу чи явища. [5, с. 98]

У педагогічній науці критерії в першу чергу розкриваються через показники, які поєднують методи розрахунку, теоретичну модель розподілу і правила прийняття рішення про правдоподібність гіпотези, а також її перетворення. Це ті показники, якими користуються при розрахунках і за числовими значеннями яких роблять висновки про досягнення поставленої мети і вирішення завдань [6, с. 315].

Запропоновані дослідниками підходи мають прикладне значення для організації нашого дослідження. Враховуючи їх, ми дійшли висновку, що обрані критерії повинні бути зручними у

використанні, конкретизовані та відображати реальний стан досліджуваного явища. Проведений аналіз дозволяє застосувати критерії як сукупність ознак, що дають можливість зробити висновок про ступінь сформованості соціокультурних цінностей у майбутніх офіцерів-прикордонників та спрогнозувати можливі зміни у співвідношенні їх з іншими.

На основі узагальнень теоретичного аналізу наукової літератури та практичного досвіду роботи ми виділили наступні критерії сформованості соціокультурних цінностей у майбутніх офіцерів-прикордонників: пізнавально-орієнтаційний, емоційно-ціннісний та рефлексивно-діяльнісний.

Пізнавально-орієнтаційний критерій характеризує достатню повноту знань, їх актуальність та дієвість. Він розкривається через здатність офіцерів-прикордонників орієнтуватися в соціокультурній сфері, усвідомлення ними значущості цих цінностей в житті та професійній діяльності; усвідомлений вибір пріоритетних соціокультурних цінностей. Основним показником цього критерію є ступінь відповідності уявлень, переконань, спрямованості особистості щодо культурних норм і правил соціокультурного середовища.

Емоційно-мотиваційний критерій відображає активність ціннісної позиції; здатність до динамічних змін в поведінці особистості офіцера-прикордонника з урахуванням соціальних норм поведінки; переважне сприйняття культурних цінностей соціокультурного середовища; здатність емоційно пізнавати ці цінності; уміння контролювати свої емоції та управляти ними. Основним показником цього критерію є ступінь сформованості стабільної поведінки у будь-яких ситуаціях.

Рефлексивно-діяльнісний критерій визначає здатність офіцера-прикордонника самостійно обирати та засвоювати соціокультурні цінності; активно діяти у соціокультурному середовищі; усвідомлено керуватися соціокультурними цінностями в професійній діяльності; здатність до самовиховання та самореалізації як високоосвіченої особистості.

Надалі ми розробили показники розвитку соціокультурних цінностей, які розкривають зміст кожного із визначених критеріїв.

Пізнавально-орієнтаційний критерій соціокультурних цінностей майбутніх офіцерів-прикордонників характеризується наступними показниками:

- сформованість потреби в пізнанні, усвідомленні та сприйнятті соціокультурних цінностей;
- достатній рівень знань з різних навчальних дисциплін та знання моральних, етичних, правових норм, що регулюють поведінку індивіда в сучасному суспільстві;
- розвиток здібностей до сприйняття соціокультурних цінностей як особистісних (внутрішніх) цінностей та відповідність власної поведінки засвоєним цінностям;
- сформованість умінь співвідносити особистісні цінності із загальнолюдськими.

Показниками емоційно-мотиваційного критерію сформованості соціокультурних цінностей ми визначили:

- сформованість внутрішньої стійкості особистості до негативних проявів;
- уміння самостійно засвоювати та створювати культурні цінності в процесі професійної діяльності;
- сформованість ціннісного ставлення до інших членів суспільства, сприйняття інших форм культури;
- прагнення до самовдосконалення, намагання сформувані особистісні якості, що сприяють становленню висококультурної особистості.

Показниками рефлексивно-діяльнісного критерію соціокультурних цінностей ми визначили наступні:

- сформовану готовність до творчої діяльності із засвоєння та вдосконалення соціокультурного досвіду;
- сформованість умінь і навичок використання способів мислення та дій, направлених на самомотивацію та самоосвіту;
- уміння самостійно планувати, контролювати та оцінювати свою діяльність, базуючись на вищих соціокультурних цінностях; уміння оцінювати власну поведінку та поведінку інших з позиції набутого ціннісного досвіду;
- уміння оцінювати результат своєї навчально-професійної діяльності та виявляти недоліки в отриманих знаннях, уміннях та особистісних якостях, вносити корективи для отримання емоційного задоволення результатом.

Ураховуючи запропоновані дослідниками підходи щодо визначення рівнів сформованості досліджуваних явищ, які дозволяють проаналізувати формування соціокультурних цінностей як цілісної системи, компоненти якої тісно пов'язані між собою, ми гіпотетично поділили та описали три рівні сформованості соціокультурних цінностей: високий; середній та низький [7, с. 10-11; 8, с. 9].

Розглянемо основні характеристики курсантів відповідно до цих рівнів.

Для курсантів з високим рівнем характерні глибокі знання про культурні цінності суспільства, розуміння їх взаємозв'язку з ціннісною культурою суспільства, сформованість системи соціокультурних цінностей та розуміння необхідності розширювати та поглиблювати знання у цьому напрямку. Курсанти розуміють історичні тенденції їх розвитку та зміни пріоритету одних цінностей над іншими. У них сформовані стійкі та глибокі знання з гуманітарних та спеціальних дисциплін. Курсанти проявляють соціальну активність у процесі спілкування як у колективі, так і за межами навчального закладу. Для аналізу культурних, політичних, правових фактів і подій, що відбуваються в країні, вони використовують культурні та ціннісні категорії оцінювання. Загалом проявляють позитивно-емоційне ставлення до подій культурного життя суспільства, курсантського колективу, сім'ї. У курсантів з високим рівнем розвиненості соціокультурних цінностей поєднується суспільна мета та внутрішні настанови щодо подолання актуальних проблем, вони адекватно реагують на їх прояв. У них розвинена культура поведінки, уміння толерантно вирішувати конфліктні ситуації, сформовані стійкі уявлення про духовні, моральні, гуманістичні цінності. Курсанти виявляють емоційну рівновагу у спілкуванні з керівниками підрозділів та колегами, представниками інших культурних громад і національностей. У них сформована здатність до рефлексії результатів власної діяльності та поведінки своїх колег.

Курсанти із середнім рівнем сформованості соціокультурних цінностей мають певний об'єм знань про соціокультурні цінності та ціннісно-нормативну культуру суспільства, уміють виділити їх істотні ознаки та проявляють до них позитивне ставлення. Такі курсанти беруть участь в обговоренні подій, що відбуваються в житті суспільства, в основному правильно їх оцінюють з позиції відповідності цінностям суспільства, однак проявляють стереотипне мислення та труднощі в аргументації власної точки зору. Знання курсантів про соціокультурні цінності та їх градацію досить стійкі та усвідомлені, однак окремі цінності курсанти не вважають значимими для соціокультурного середовища чи для себе. Такі курсанти схильні формувати позитивне середовище в колективі та оточувати себе приємними співрозмовниками. У професійній діяльності вони можуть застосовувати комплекс знань та умінь з метою самореалізації та саморозвитку у соціокультурній сфері, однак мають труднощі у мотивації до такої діяльності. Для курсантів із середнім рівнем сформованості соціокультурних цінностей характерна в основному стійка тенденція до позитивної поведінки, проте в складних конфліктних ситуаціях вони виявляють розгубленість, не завжди можуть використати при прийнятті рішення норми поведінки базові цінності особистості та соціокультури, а також моральні цінності.

Курсанти з низьким рівнем сформованості соціокультурних цінностей мають поверхневі знання про соціокультурні цінності або цих знань у них немає зовсім. Вони деколи проявляють байдужість до подій суспільного життя. Знання про моральні цінності і ціннісно-нормативну культуру суспільства у них одиничні, уривисті, неповні. Курсанти не усвідомлюють необхідності займати принципову позицію щодо добра і зла. У них не сформовані критерії для розмежування понять «соціокультурні цінності» від інших видів цінностей. Для таких курсантів характерне ситуативне осмислення моральних і аморальних явищ у суспільстві. В навчальній діяльності на перше місце вони ставлять мотив особистої вигоди, а не корисності для колективу чи суспільства. Проявляють пасивність до аморальних вчинків лише тоді, коли вони стосуються їх самих. Позиція до соціокультурних цінностей у таких курсантів нестійка. Прояв елементів творчості залежить від впливу зовнішніх факторів. У курсантів нечітко виражена позиція в поведінці, вони мають певні труднощі у прийнятті правильних рішень в життєвих ситуаціях. Часто поведінка таких курсантів суперечить моральним нормам суспільства. Вони поведуться відповідним чином лише під впливом зовнішніх умов та обставин.

Висновок. Таким чином, на підставі проведеного аналізу психолого-педагогічних досліджень ми виділили три критерії, що дають можливість оцінити сформованість соціокультурних цінностей майбутніх офіцерів-прикордонників: пізнавально-орієнтаційний, емоційно-ціннісний та рефлексивно-діяльнісний. Обґрунтовані критерії дозволили охарактеризувати рівні сформованості соціокультурних цінностей: високий, середній та низький.

Виділення критеріїв та різних рівнів сформованості соціокультурних цінностей майбутніх офіцерів-прикордонників з позиції ціннісного ставлення до матеріальних і нематеріальних благ необхідне для визначення шляхів оптимізації засвоєння ними соціокультурних цінностей.

Література

1. Усова А. В. Формирование у школьников научных понятий в процессе обучения / А. В. Усова. – М. : Педагогика, 1986. – 176 с.
2. Курило В. С. Моделирование системы критериев оценки развития освіти в регионе / В. С. Курило // Педагогика і психологія. – 1999. – № 2. – С. 35–39.
3. Галімов А. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до виховної роботи з

- особовим складом : монографія / А. В. Галімов. – Хмельницький: Вид-во Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2004. – 376 с.
4. Путляева Л. В. Современные психолого-педагогические проблемы профессионального обучения / Л. В. Путляева. – М., 1990. – 170 с.
5. Лузан П. Г. Основи педагогічних досліджень / П. Г. Лузан, І. В. Сопівник, С. В. Виговська. Київ. – 2010. – 220 с.
6. Троїцька Т. С. Моделювання та проектування / Т. С. Троїцька, М. І. Воровка // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. Наук. пр. / редкол. Сущенко Т. І. (гол. ред) та ін. – Запоріжжя. – 2008. – Вип. 48. С. 312–316.
7. Мацько Д. С. Формування гуманістичних цінностей майбутніх учителів зарубіжної літератури в процесі фахової підготовки : Автореф. дисс. ... канд. пед. н. 13.00.04 / Д. С. Мацько. – Луганськ, 2008. – 20 с.
8. Корінна Л. В. Формування громадянських цінностей старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах : Автореф. дисс. ... канд. пед. н. 13.00.07 / Л. В. Корінна. – К., 2007. – 21 с.